Anita Suchowiecka

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski
w Olsztynie

System kształcenia zawodowego lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych XX wieku na łamach „Szkoły Zawodowej”

Po zakończeniu II wojny światowej w październiku 1945 r. po kilku latach „przymusowego okupacyjnego milczenia” ukazał się pierwszy numer „Szkoły Zawodowej”¹. Ukazał się na okoliczność I Zjazdu Oświaty Zawodowej odbywającego się w dniach 15–18 października 1945 r. w Warszawie. Wydawcą miesięcznika² był Zarząd Główny Związku Nauczycielstwa Polskiego, a czasopismo przeznaczone było dla „zjednoczonego nauczycielstwa szkół zawodowych”. Ramy działalności pisma nakreślone w pierwszym powojennym numerze brzmiały dość ogólnie. Odnosiły się do prezentowania na jego łamach najważniejszych zagadnień związanych z ustrojem, programami i stroną dydaktyczną nowej szkoły zawodowej. W miesięczniku ukazywać się miały projekty organizacyjne i programowe szkolenia zawodowego przygotowane przez tamtejsze władze oświatowe z Ministerstwem Oświaty na czele. „Szkoła Zawodowa” miała być „łącznikiem” obejmującym ogólnopolskie środowisko nauczycielskie szkolnictwa zawodowego w celu „informowania się o [...] życiu organizacyjnym, potrzebach i niedomaganiach nauczyciela i szkoły”³.

Kolejne numery „Szkoły Zawodowej” pojawiały się z opóźnieniem i skupiały nierzadko po dwa numery w jednym. Wynikało to z trudności organizacyjnych i finansowych, jakich doświadczało większość powojennych periodyków⁴.

Analiza miesięcznika „Szkoła Zawodowa” w obranej cezurze czasowej wykazała, że zmieniała się oprawa graficzna, ustabilizował się termin ukazywania się kolejnych numerów, poszerzono spis treści o nowe rubryki, lecz ogólny zarys

---

¹ „Szkoła Zawodowa” [dalej: SzZ], Organ Związku Nauczycielstwa Polskiego 1945, nr 1.

² Czasopismo ukazywać się miało w zamyśle redaktorów jako miesięcznik, jednak z powodu trudności organizacyjnych i finansowych przez pierwszy okres swojej działalności ukazywało się jako dwumiesięcznik.

³ *Od Redakcji*, SzZ 1945, nr 1, s. 4.

⁴ SzZ, Organ Sekcji Szkolnictwa Zawodowego Związku Nauczycielstwa Polskiego 1945, nr 2–3.

prezentowanej problematyki pozostał niezmieniony. Treści przeanalizowanych roczników zestawiono w kilkanaście grup tematycznych, z czego dla potrzeb niniejszego tekstu wykorzystano następujące zespoły: Artykuły wstępne i ilościowe, Zagadnienia ustrojowo-organizacyjne, programowe i dydaktyczno-wychowawcze szkolnictwa zawodowego, XX-lecie szkolnictwa zawodowego w Polsce Ludowej⁵, Przed reformą szkolnictwa zawodowego⁶.

1. Ogólnokrajowe zmiany strukturalne i ilościowe w kształceniu zawodowym

Wydarzenia polityczne i gospodarcze, które nastąpiły w Polsce w latach pięćdziesiątych XX w. związane z objęciem władzy przez W. Gomułkę i złudną, jak się później okazało, nadzieją społeczeństwa na lepszą przyszłość, spowodowały poruszenie w sferze oświaty. Oprócz wprowadzonych zmian w zakresie przynależności administracyjnej szkolnictwa zawodowego⁷ zaczęto prowadzić rozległe dyskusje na temat kompleksowej reformy systemu oświaty, kładąc szczególny nacisk na uwzględnienie roli, jaką odgrywać miała edukacja zawodowa w nowym ustroju polskiego szkolnictwa.

Poprawa funkcjonowania oświaty wszystkich szczebli oraz perspektywy jej rozwoju stały się obszarem zainteresowań różnych środowisk. Debatowali nie tylko nauczyciele i działacze oświatowi, ale również specjaliści z różnych branży gospodarczych. Sprawy oświaty zawodowej poruszane były również na zjazdach⁸, naradach i kongresach⁹.

Postulowane kierunki zmian dotyczyły systematycznego upowszechniania szkolnictwa średniego zarówno ogólnokształcącego, jak i zawodowego. Jako decydujący, o nowej jakości edukacji zawodowej, uznano postulat oparcia szkół zawodowych¹⁰ na podbudowie 8-klasowej szkoły podstawowej, wydłużając

---

⁵ Problematyka poruszana była w miesięcznikach z rocznika 1964.

⁶ *Ibidem*.

⁷ Dnia 10.09.1956 r. Centralny Urząd Szkolenia Zawodowego zakończył swoją działalność. Dotychczasowe uprawnienia i obowiązki prezesa CUSZ w zakresie form kształcenia zawodowego przejęło Ministerstwo Oświaty. Dz.U. 1956, nr 41, poz. 186, ustawa z dnia 10.09.1956 r. o przejęciu szkolnictwa zawodowego przez Ministra Oświaty.

⁸ Zjazd Oświatowy 2–5 V 1957 r. w Warszawie; Krajowy Zjazd Oświaty Zawodowej i Rolniczej 21–24.01.1959 r.

⁹ III Kongres Inżynierów i Techników Polskich NOT w 1957 r.; XI Plenum KC PZPR w 1958 r., Zebranie Sejmowej Komisji Oświaty i Nauki, Narada partyjnego aktyw oświatowego 1958 r., IV Kongres Związków Zawodowych w 1958 r., VII Plenum KC PZPR w 1961 r., XIII Plenum Centralnej Rady Związków Zawodowych w 1961 r.

¹⁰ Szczegółowy projekt ustrojowo-organizacyjny szkolnictwa zawodowego z uwzględnieniem charakterystyki poszczególnych typów szkół przygotowała na Zjazd Oświatowy w 1957 r., Sekcja Szkolnictwa Zawodowego Okręgu ZNP w Poznaniu, *Z projektów ustrojowo-organizacyjnych szkolnictwa zawodowego*, SzZ 1957, nr 7, s. 13–17.

jednocześnie naukę w technikach i zasadniczych szkołach zawodowych o jeden rok¹¹. Objęcie młodzieży obowiązkiem kształcenia ogólnokształcącego czy zawodowego do 18 roku życia nabrało rangi priorytetowej¹².

Podjęcie w latach 1956–1960 próby objęcia kształceniem i doskonaleniem zawodowym dużej grupy młodzieży w wieku 14–17 było możliwe do zrealizowania ze względu na niską populację tej grupy wiekowej. Kolejne lata zwiastały bowiem wzrost liczby młodzieży. W 1960 r. przewidywana populacja młodzieży w wieku 14–17 lat wynosić miała 1 744 000 osób, w 1965 r. zakładano wzrost do 2 622 000 a w 1970 r. kształtować się miała na poziomie 2 820 000 osób¹³.

Zgłaszane, przez zainteresowane strony, doraźne propozycje zmian dotyczyły również ulepszenia pracy dydaktyczno-wychowawczej w szkole, ograniczając nadmierną ilość wąskich specjalności i podporządkowanych im przedmiotów nauczania. Domagano się również zapewnienia drożności kształcenia w edukacji zawodowej, a mianowicie umożliwienia absolwentom zasadniczych szkół zawodowych podejmowania dalszej drogi edukacyjnej w 2- lub 3-letnich technikach. Aby podnieść rolę i znaczenie wykształcenia zawodowego, postulowano dokładnie określić cenzus i uprawnienia zawodowe absolwentów szkół zawodowych wszystkich stopni i typów i szczegółowo je uwzględnić przy rekrutacji do zakładów pracy¹⁴.

Tocząca się od połowy lat pięćdziesiątych dyskusja dotycząca struktury szkolnictwa zawodowego, przyjęty do realizacji plan 5-letni¹⁵ i zaplanowany szybki rozwój przemysłu wyznaczały nowe zadania oświaty zawodowej lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych.

Zgodnie z uchwałą VII Plenum KC PZPR rozpoczęto przygotowania do całościowej reformy ustroju szkolnego¹⁶. Uchwała zakładała dalszy systematyczny rozwój szkolnictwa zawodowego i zalecała podejmowanie działań w następujących kierunkach:

1. Szkolenia robotników dla przemysłu, w szczególności takich gałęzi jak: górnictwo, hutnictwo, przemysł budowy maszyn, budownictwo, przemysł chemiczny, przemysł lekki i spożywczy. Nastąpić to mogło poprzez szybki rozwój szkół przyzakładowych. Zgodnie z zaleceniami Plenum w 1965 r. prawie

---

¹¹ *Ibidem*, s. 499.

¹² S. Kwiatkowski, *Problematyka szkolnictwa zawodowego na Zjeździe Oświatowym*, SzZ 1957, nr 7, s. 1.

¹³ S. Kwiatkowski, *O dalszą rozbudowę i należyte miejsce szkolnictwa zawodowego w systemie oświaty i wychowania. Sprawozdanie z prac Komisji Szkolnictwa Zawodowego i Rolniczego na plenarnych obradach Zjazdu Oświatowego*, SzZ 1957, nr 8, s. 6.

¹⁴ *Ibidem*, s. 7.

¹⁵ Plan 5-letni na lata 1961–1965.

¹⁶ *Uchwała VII Plenum KC PZPR w sprawie reformy szkolnictwa podstawowego i średniego*, SzZ 1961, nr 2, s. 3–7.

połowa uczniów szkół zawodowych uczęszczać miała do placówek przyzakładowych i międzyzakładowych.

2. Szkolenia dla potrzeb rolnictwa, rozwój szkół przysposobienia rolniczego, pozaszkolnego przysposobienia rolniczego oraz różnych form kursowych, a także rozwój szkół przysposobienia zawodowego, przekształcając je na 2-letnie zasadnicze szkoły zawodowe usytuowane na terenie miasteczek, osad i dużych wsi.

3. Szkolenia techników, w związku z założonym w planie 5-letnim zapotrzebowaniem na pracowników średniego stopnia w przemyśle, obrocie towarowym i usługach. W technikach zawodowych dla młodzieży planowano rozszerzenie naboru dla klas I w następujących kierunkach: chemicznym, komunikacyjno-samochodowym, mechanicznym, spożywczym, elektroenergetycznym, ekonomicznym.

4. Poprawy poziomu nauczania i wychowania w szkole, redukując do minimum odpad i drugoroczność.

5. Rozbudowy bazy materialnej szkolnictwa zawodowego, apelując do społeczeństwa o dalsze aktywne uczestnictwo w zbiorce na Społeczny Fundusz Budowy Szkół Tysiąclecia.

6. Kształcenia nauczycieli w zakładach kształcenia nauczycieli, na rocznych państwowych kursach nauczycielskich oraz na uniwersytetach na kierunkach nauczycielskich¹⁷.

W celu lepszego przygotowania uczniów do dalszego kształcenia i zdobywania kwalifikacji zawodowych postulowano wprowadzenie 8-klasowej szkoły podstawowej, stanowiącej podstawę organizacyjną i programową całego systemu kształcenia. Stwierdzono, że „ośmioletnia powszechna szkoła podstawowa stworzy zarazem lepszą podbudowę dla dalszego kształcenia w całym systemie szkolnictwa średniego. Przedłużenie czasu trwania szkoły podstawowej oraz rozbudowa szkół zawodowych, średnich ogólnokształcących i szkół przysposobienia rolniczego zapewni młodzieży miast i wsi naukę w szkołach, co najmniej przez dziesięć lat”¹⁸.

Wytyczne zawarte w Uchwale VII Plenum KC PZPR stały się podstawą aktu prawnego, zmieniającego dotychczasową strukturę szkolną. Ustawa o rozwoju systemu oświaty i wychowania z dnia 15 lipca 1961 r. wprowadzała nowy ustrój szkolny. Kształcenie wykwalifikowanych pracowników odbywało się w dwóch grupach szkół wydzielonych ze względu na różną podstawę programową. Pierwszą grupę tworzyły szkoły na podbudowie 8-letniej szkoły podstawowej, do których zaliczyć można było: szkoły przysposobienia rolniczego, zasadnicze szkoły zawodowe, technika i licea zawodowe.

¹⁷ *Ibidem*; M. Godlewski, *Zadania szkolnictwa zawodowego na lata 1961–1965*, SzZ 1961, nr 2, s. 11–17.

¹⁸ K. Dobrzyński, *Programy oświatowe polskiej radykalnej lewicy socjalistycznej i polityka oświatowa PZPR*, Warszawa 1982, s. 212–213.

Zadaniem zasadniczych szkół zawodowych było kształcenie kadr wykonawczych – robotników, pracowników obsługi, rolników. Absolwenci tych szkół uzyskiwali tytuł robotnika wykwalifikowanego, ale nie legitymowali się wykształceniem średnim. Szkoły zasadnicze organizowane były jako samodzielne jednostki lub jako szkoły istniejące przy zakładach pracy. Kandydaci posiadający świadectwo ukończenia szkoły podstawowej kształcili się w 2- lub 3-letnim toku nauki w zależności od specjalności, którą wybrali¹⁹.

Absolwentom ZSZ została umożliwiona dalsza nauka w toku pracy zawodowej w 2- lub 3-letnich technikach wieczorowych lub zaocznych. Przewidziano również możliwość podjęcia nauki w technikach dziennych przeznaczonych dla absolwentów zasadniczych szkół zawodowych²⁰.

Młodzież pracująca w rolnictwie i nieuczęszczająca do żadnej szkoły, a mająca ukończoną szkołę podstawową, mogła podjąć naukę w 2-letnich szkołach przysposabiających do zawodu rolnika. Taką możliwość miały również osoby, które nie ukończyły 16 roku życia i nie posiadały wiedzy z zakresu szkoły podstawowej. Dla nich tworzone klasy uzupełniające²¹. Szkoła ta miała zapewnić podstawowe wykształcenie rolnicze młodzieży pozostającej na wsi i w małych miasteczkach, dlatego przypisywano jej znaczącą rolę²².

Zaletą nowego ustroju szkolnego była jego drożność. Dzięki niej absolwenci szkół zasadniczych mogli podjąć naukę na kolejnym szczeblu, w średnich szkołach zawodowych.

Wśród średnich szkół zawodowych na podbudowie szkoły podstawowej wyodrębniono technika i licea zawodowe. Nazwa wyróżniona została ze względu na rodzaj specjalności, do której przygotowywani byli uczniowie. Czas trwania nauki w technikum i liceum zawodowym dla absolwentów szkoły podstawowej wynosił 4–5 lat. Ukończenie technikum lub liceum zawodowego zapewniało obok odpowiedniego poziomu wykształcenia ogólnego, przygotowanie do wykonywania funkcji technika lub równorzędnej w różnych dziedzinach gospodarki. Absolwent średniej szkoły zawodowej po zdaniu egzaminu dojrzałości nabywał prawo do kontynuowania nauki na studiach wyższych o dowolnym kierunku kształcenia²³. Istotne przeobrażenia nastąpić miały w programach nauczania. Postulowano zwiększenie przygotowania praktycznego, pogłębienie teorii i uwzględnienie treści postępu technicznego²⁴.

---

¹⁹ Ustawa z dnia 15.07.1961 r. o rozwoju oświaty i wychowania, Dz.U. 1961, nr 32, poz. 160.

²⁰ *Podstawowe założenia i kierunki reformy szkolnictwa zawodowego. Fragmenty referatu Ministerstwa Oświaty na XIII Plenum Centralnej Rady Związków Zawodowych (CRZZ), SzZ 1961, nr 7/8, s. 28–29.*

²¹ *Ustawa o rozwoju...*

²² *Podstawowe założenia...*, s. 29.

²³ *Ustawa o rozwoju...*

²⁴ *Podstawowe założenia...*, s. 29.

Drugą grupę szkół tworzyły placówki o różnej podbudowie programowej. Należały do nich: technika i licea zawodowe dla absolwentów zasadniczych szkół zawodowych, technika dla absolwentów szkół przysposobienia rolniczego i szkoły dla absolwentów liceów ogólnokształcących²⁵. Młodzież kontynuująca naukę w średniej szkole zawodowej, po ukończeniu zasadniczej szkoły zawodowej lub szkoły przysposobienia rolniczego, kształciła się 2–3 lata w zależności od wybranej specjalności²⁶.

Założeniem wprowadzanej reformy miały być nowe możliwości w wyborze drogi kształcenia zawodowego. Zagwarantowana drożność pozioma miała umożliwiać zmianę profilu kształcenia. Uczniowie, którzy z różnych przyczyn nie kontynuowali nauki w liceum ogólnokształcącym, po ukończeniu pierwszej klasy mieli możliwość przejścia do jednorocznych zasadniczych szkół zawodowych o profilu ekonomicznym, administracyjnym, medycznym, budowlanym lub spożywczym. Dla absolwentów drugiej klasy liceum ogólnokształcącego pragnących zmienić profil nauki organizowano trzyletnie technika i licea zawodowe w specjalnościach np.: ekonomika przedsiębiorstw, radiotechnika i telewizja oraz sprzedawca²⁷.

Reforma stwarzała nowe możliwości kształcenia i doskonalenia dla osób pracujących zawodowo. Obejmowała kształcenie w zakresie programu szkoły podstawowej, szkoły średniej, przyuczania do zawodu oraz doksztalcenia w zakresie kwalifikacji robotnika kwalifikowanego i mistrza w zawodzie. Doskonalenie specjalistyczne pracowników obejmowało różne dziedziny gospodarki i wynikało z postępu naukowo-technicznego²⁸.

Kształcenie nauczycieli szkolnictwa zawodowego odbywało się w liceach pedagogicznych, studiach nauczycielskich i w szkołach wyższych. Dla studentów uczelni wyższych tj. politechniki, wyższe szkoły rolnicze i wyższe szkoły ekonomiczne, którzy wyrazili chęć podjęcia pracy w szkolnictwie zawodowym, organizowano specjalne studia pedagogiczne²⁹.

Rozwój gospodarki narodowej, który wymusił zmiany strukturalne w obrębie kształcenia zawodowego, spowodował też zmianę istniejących planów i programów nauczania. Podstawą do opracowania nowych planów i programów nauczania była nomenklatura zawodów i specjalności z 1965 r.³⁰

---

²⁵ *Ustawa o rozwoju...*

²⁶ *Ibidem.*

²⁷ C. Siwiński, *Zmiany strukturalno-organizacyjne w szkolnictwie zawodowym PRL*, Poznań 1981, s. 67–68.

²⁸ *Ustawa o rozwoju...*

²⁹ K. Trzebiatowski, *Organizacja i podstawy prawne szkolnictwa. Część II*, Gdańsk 1966, s. 86.

³⁰ Nomenklatura zawodów i specjalności szkolnictwa zawodowego w: *Szkola–Zawód–Praca. Problemy szkolnego poradnictwa zawodowego. Charakterystyki zawodów*, Warszawa 1969.

Wprowadzona reforma kształcenia zawodowego miała zrealizować dwa zasadnicze cele natury społeczno-gospodarczej. Pierwszy związany był z kierowaniem rozwojem młodzieży w taki sposób, aby zostały spełnione wymogi nauk pedagogicznych. Drugi, wywierający dominującą rolę w rozwoju ilościowym i jakościowym szkolnictwa zawodowego, miał zapewnić dopływ odpowiednio kwalifikowanych pracowników dla potrzeb gospodarki narodowej. Wykształcenie dużej ilości absolwentów gotowych podjąć pracę w różnych sektorach gospodarki, wymagało spełnienia szeregu warunków tj. zabezpieczenia bazy materialnej, zachowania właściwych proporcji między liczbą uczniów w szkołach ogólnokształcących i zawodowych, możliwości kształcenia zawodowego dziewcząt w różnych specjalnościach³¹.

Podstawowym warunkiem realizacji zadań wytyczonych w planach gospodarczych na lata 1956–1970 był dynamiczny rozwój szkolnictwa zawodowego różnych typów. Dynamikę zmian w szkolnictwie zawodowym w latach 1957–1969 zaprezentowano w tab. 1.

Dane zawarte w tab. 1 wskazują jednoznacznie na intensywny rozwój ilościowy szkolnictwa zawodowego. Analizując okres jedenastu lat, liczba szkół zawodowych wzrosła o 264,6% w stosunku do roku szkolnego 1957/58. Dynamika rozwojowa zasadniczych szkół zawodowych wykazała największy ich rozkwit na początku lat sześćdziesiątych. Natomiast technika zawodowe i szkoły zawodowe stopnia licealnego tworzone najintensywniej w latach 1960–1964. Szkoły przysposobienia zawodowego nie odgrywały istotnej roli w kształceniu ilościowym kadr dla potrzeb gospodarki. W roku szkolnym 1957/58 na terenie kraju istniało tylko 19 placówek tego typu. Natomiast w roku 1960/61 ich liczba wzrosła do 233. Koniec lat sześćdziesiątych charakteryzował się gwałtownym spadkiem szkół przysposobienia zawodowego do kilku placówek w skali całego kraju.

Analizując rozwój ilościowy szkolnictwa zawodowego, należy odwołać się do szkół przysposobienia rolniczego³². Dynamika ich rozwoju w latach 1957–1969 była bardzo sukcesywna. W roku szkolnym 1957/58 istniało 696 placówek przysposobienia rolniczego. Pięć lat później liczba ta wynosiła 2973 szkoły, by w roku szkolnym 1966/67 osiągnąć apogeum 3090 szkół przysposobienia zawodowego. Liczba zasadniczych szkół rolniczych w omawianym okresie kształtowała się na poziomie 200 placówek w skali kraju i nie wpływała znacząco na rozwój ilościowy edukacji zawodowej w Polsce.

W okresie realizacji planu 5-letniego zauważalny był intensywny wzrost liczby uczniów szkół zawodowych. Ogólna liczba młodzieży wzrosła z 688 528 do

---

³¹ C. Siwiński, *Zmiany strukturalno-organizacyjne...*, s. 199.

³² Szkoły przysposobienia rolniczego powstały na mocy uchwały Rządu z 1957 r. i utworzone zostały w celu przygotowania młodzieży chłopskiej do racjonalnego prowadzenia gospodarstw oraz podniesienia jej ogólnego poziomu intelektualnego i kulturalnego.

Tabela 1

Dynamika zmian w szkolnictwie zawodowym w latach 1957–1969

Lata szkolne	Ogółem		Szkoly przysposobienia zawodowego		Zasadnicze szkoly zawodowe*		Technika zawodowe i szkoly zawodowe stopnia licealnego**	
	liczba	dynamika	liczba	dynamika	liczba	dynamika	liczba	dynamika
1957/58	2 727	100	19	100	895	100	1 813	100
1958/59	3 047	111,73	18	94,74	1 155	129,05	1 874	103,36
1959/60	3 131	102,76	146	811,11	1 416	122,60	1 569	83,72
1960/61	3 326	106,23	233	159,59	1 486	104,94	1 607	102,42
1961/62	3 747	112,66	173	74,25	1 864	125,44	1 710	106,41
1962/63	4 128	110,17	81	46,82	2 136	114,59	1 911	111,75
1963/64	4 607	111,60	31	38,27	2 350	110,02	2 226	116,48
1964/65	4 829	104,82	10	32,26	2 386	101,53	2 433	109,30
1965/66	5 066	104,91	1	10	2 357	98,78	2 707	111,26
1966/67	5 199	102,62	–	–	2 380	100,97	2 819	104,13
1967/68	6 321	121,58	18	100	3 042	127,81	3 261	115,68
1968/69	6 725	106,39	16	88,88	3 319	109,10	3 390	103,95

* bez zasadniczych szkół rolniczych; ** łącznie ze szkołami mistrzów.

Źródło: Rocznik statystyczny 1969 GUS, Warszawa 1969, s. 422. Opracowanie własne.

1 494 861 uczniów, a więc dwukrotnie. Wysoki stan liczby młodzieży w szkołach zawodowych utrzymał się także w latach 1966/67–1967/68, kiedy to po wprowadzeniu reformy szkolnej wydłużono okres nauki w szkole podstawowej do lat ośmiu, a to poważnie ograniczyło nabór do klas I placówek oświaty zawodowej.

Założeniem wprowadzonej w 1961 r. reformy szkolnictwa było uzyskanie właściwych proporcji pomiędzy liczbą uczniów szkół ogólnokształcących i szkół zawodowych. Stosunek ten, w 1965 r. wynosić miał 1:3,5–4, co oznaczało, że na jednego ucznia liceum ogólnokształcącego przypadać miało trzech, czterech uczniów szkoły zawodowej. Cel został osiągnięty, gdyż w roku szkolnym 1965/66 wskaźnik wynosił 3,91³³.

W 1970 r. tylko 18% absolwentów szkół podstawowych kontynuowało naukę w liceach ogólnokształcących. W technikach kształciło się 16% młodzieży, która opuściła już szkoły podstawowe, natomiast w zasadniczych szkołach zawodowych i szkołach przysposobienia rolniczego naukę kontynuowało aż 53% młodzieży. Wynika z tego, że pod koniec lat sześćdziesiątych nastąpiło silne przesunięcie liczby młodzieży kontynuującej naukę w pełnych szkołach średnich na rzecz niepełnych szkół średnich. Uwarunkowane to było zapotrzebowaniem na robotników kwalifikowanych dla szybko rozwijających się, podstawowych gałęzi gospodarki narodowej³⁴.

Brak elastyczności kształcenia nie stanowił jedyne uchybienia w systemie szkolnym. Pozostałe trudności przejawiały się w niedostatecznej realizacji zasady drożności poziomej, polegającej na swobodnym przechodzeniu do tej samej klasy, lecz w innej szkole o podobnym typie kształcenia, zbytniego rozdrobnienia profili kształcenia oraz nadmiernego obciążenia programów nauczania. Zaistniałe ograniczenia uwarunkowane były niefunkcjonalną siecią szkolną, słabą bazą materialno-lokalową szkolnictwa, niedostosowanymi do wprowadzania szerokoprofilowego kształcenia, planami i programami nauczania. Powyższe czynniki wpływające na sprawność funkcjonowania całego systemu oświaty, dotyczyły w szczególności edukacji zawodowej. Niedostosowane do potrzeb nowoczesnego kształcenia programy szkolne, przestarzałe metody i środki nauczania, złe wyposażenie warsztatów szkolnych i przestarzały park maszynowy oraz niedostateczne przygotowanie na poziomie ogólnym sprawiało, że absolwent szkoły zawodowej był niedostatecznie przygotowany zarówno praktycznie, jak i pod względem umiejętności uniwersalnych.

Dodatkowo intensywny rozwój gospodarki spowodował powstanie dysharmonii pomiędzy stanem liczebnym młodzieży a zapotrzebowaniem na pracowników w poszczególnych sektorach gospodarki. Brakowało robotników kwalifikowanych w przemyśle ciężkim i surowcowym, budownictwie, ale również w usługach i rolnictwie³⁵.

³³ *Rocznik statystyczny 1969 GUS*, Warszawa 1969, s. 409.

³⁴ *Raport o stanie oświaty w PRL*, Warszawa 1973, s. 100–101.

³⁵ *Ibidem*, s. 141.

2. Przemiany organizacyjno-programowe szkolnictwa zawodowego po 1973 roku

Z początkiem lat siedemdziesiątych rozpoczął się okres intensywnych zmian w oświacie polskiej. Kontynuacja dynamicznego rozwoju szkolnictwa ponadpodstawowego zmierzającego do systematycznego upowszechniania wykształcenia średniego oraz zapewnienie dalszego dopływu kwalifikowanego personelu technicznego dla potrzeb gospodarki wymagały wnikliwej analizy istniejącego systemu oświatowego. W związku z tym, 30 stycznia 1971 r. powołany został Komitet Ekspertów mający opracować raport o stanie oświaty w PRL. Nadrzędnym jego celem było zaprojektowanie nowego modelu oświatowego uwzględniającego perspektywiczne transpozycje społeczne, kulturalne i technologiczne³⁶.

Zawarta w raporcie³⁷ dotychczasowa ocena edukacji zawodowej odnosiła się do ukazania rozbudowy szkolnictwa zawodowego, jaki nastąpił po drugiej wojnie światowej. Do 1971 r. liczba uczniów w szkołach zawodowych zwiększyła się o ponad milion osób, dzięki czemu liczba pracowników z wykształceniem zasadniczym sięgała prawie 1,6 miliona a średnim wykształceniem legitymowało się 1,3 mln osób zatrudnionych w gospodarce narodowej. Stosunek młodzieży uczęszczającej do szkół zawodowych do uczniów liceów ogólnokształcących wynosił 3,6:1. Wynika z tego, że na jednego ucznia szkoły ogólnokształcącej przypadało prawie czterech uczniów szkoły zawodowej. Struktura społeczna młodzieży uczęszczającej do szkół zawodowych świadczyła o dużej ich popularności w środowisku robotniczym i chłopskim. Liczba młodzieży pochodząca z rodzin robotniczych i chłopskich wynosiła ponad 85% ogółu uczniów w zasadniczych szkołach zawodowych i ponad 67% uczniów w technikach zawodowych³⁸.

Doniesienia zawarte w raporcie odniosły się krytycznie do istniejącego modelu kształcenia, a w szczególności do systemu kształcenia zawodowego ujawniającego znaczne dysproporcje w zakresie braku dostatecznego pokrycia zapotrzebowania gospodarki na robotników kwalifikowanych, niedostatecznego rozwoju zasadniczego szkolnictwa usługowego oraz rolniczego, niedostosowanie profilu kształcenia do potrzeb nowoczesnego przemysłu, zbyt wąskiej specjalizacji kadr, zbyt wąskiego poziomu wykształcenia robotników³⁹.

---

³⁶ B. Faron, *Rozwój oświaty w 40-leciu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej*, „Edukacja” 1984, nr 3, s. 10–11.

³⁷ *Raport o stanie oświaty w PRL*, Warszawa 1973. Raport zwany był potocznie Raportem Szczepańskiego, od nazwiska przewodniczącego Prezydium Komitetu Ekspertów powołanego do opracowania raportu.

³⁸ Dane z 1971 r., *Raport o stanie...*, s. 140.

³⁹ *Ibidem*, s. 141.

Kierunki przebudowy oświaty zawodowej postulowane przez Komitet Ekspertów oparte były na dalekosiężnej wizji „pełnego zintegrowania kształcenia zawodowego z kształceniem ogólnym w warunkach zapewnienia każdemu pracownikowi pełnego wykształcenia średniego”⁴⁰ oraz wdrażania do kultury technicznej z zachowaniem praw kultury humanistycznej. Przewidywane były dwa warianty systemu szkolnego. Pierwszy nie wносił istotnych zmian do ustroju szkolnictwa zawodowego, ograniczając się jedynie do zmian w prowadzeniu polityki szkolnictwa tego typu. Proponowano zniesienie przynależności resortowej i zapewnienie jednego zarządzania szkolnictwem zawodowym, zgodnie z potrzebami całego społeczeństwa. Drugi, zakładał wprowadzenie cztero- lub pięcioletniego liceum zawodowego jako podstawowej formy kształcenia pracowników kwalifikowanych opartego na dwóch etapach kształcenia: ogólnokształcącym i specjalistycznym. Średnie kształcenie techniczne miałyby odbywać się w szkołach policealnych. Dla absolwentów liceów, niepodjemujących nauki w szkołach wyższych przewidziano staże i kursy zawodowe. Ekspersi przewidzieli jeszcze jeden wariant kształcenia łączący jakby dwa poprzednie. Polegać on miał na wydzieleniu ostatnich trzech lat jedenastoletniej, powszechnej szkoły ogólnokształcącej na „ciągi ukierunkowane, dające szeroko sprofilowane przygotowanie do określonych grup zawodowych”⁴¹. Dodatkowo kształcenie pracowników wysokowyspecjalizowanych odbywać się miało w specjalistycznych szkołach zawodowych⁴².

Przygotowany w 1973 r. raport nawiązywał w swoich zasadniczych kwestiach do międzynarodowego raportu UNESCO opracowanego pod przewodnictwem E. Faure’a⁴³. Zbieżności dotyczyły realizacji w systemie kształcenia kilku podstawowych zasad: powszechności, ustawiczności, elastyczności oraz drożności kształcenia⁴⁴.

Przygotowany przez ekspertów, obszerny raport zgłaszający różnorodne możliwości rozwiązań edukacyjnych nie został przyjęty przez ówczesne władze, które miały własną koncepcję reformy szkolnej.

Uchwała Sejmu PRL z 13 października 1973 r. w sprawie systemu edukacji narodowej stworzyć miała podstawę do konstrukcji nowoczesnej edukacji, gwarantującej społeczeństwu powszechne wykształcenie średnie⁴⁵. Głównym założeniem było oparcie kształcenia na dziesięcioletniej powszechnej szkole średniej. Realizacja tej idei nastąpić miała jedynie po wypełnieniu szeregu prac wstępnych, do których należało:

⁴⁰ *Ibidem*, s. 206.

⁴¹ *Ibidem*, s. 210.

⁴² *Ibidem*, s. 206–211.

⁴³ *Learning to be. The world of education today and tomorrow*, UNESCO Paris 1972 (*Uczyć się, aby być*, Warszawa 1975).

⁴⁴ C. Kupisiewicz, *O reformach szkolnych. Wybór rozpraw i artykułów z lat 1977–1999*, Warszawa 1999, s. 194–195.

⁴⁵ Uchwała Sejmu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej z dnia 13 października 1973 r. w sprawie systemu edukacji narodowej, *Monitor Polski* 1973, nr 44, poz. 260.

- rozwiniecie jakościowej i ilościowej infrastruktury szkolnej wszystkich szczebli nauczania;
- podniesienie kwalifikacji kadry pedagogicznej i zarządzającej szkół wszystkich typów;
- zapewnienie środków finansowych i inwestycyjnych niezbędnych do przebudowy systemu oświaty⁴⁶.

W kwestii edukacji zawodowej przewidziano szkoły zawodowe na podbudowie 10-letniej szkoły ogólnokształcącej. Nauka trwać miała od pół roku do dwóch lat w zależności od specjalizacji i stopnia koniecznych kwalifikacji. Do pracy na stanowiskach wymagających wąskiego przyuczenia zawodowego oraz dla osób chcących podnosić i doskonalić swoje kwalifikacje zaplanowano kursy zawodowe realizowane przez ośrodki kształcenia ustawicznego i doskonalenia zawodowego⁴⁷.

Przyjęte założenia organizacyjne szkolnictwa zawodowego spotkały się z dezaprobatą środowiska naukowego oraz grupy pracodawców. Główne zastrzeżenia dotyczyły podjęcia kształcenia zawodowego dopiero po ukończeniu szkoły 10-letniej, braku jednolitej koncepcji dotyczącej czasu kształcenia zawodowego oraz powstania szkół specjalizacji zawodowej⁴⁸.

Negatywny wpływ na realizację założeń reformy, wywarły również komplikacje natury społeczno-gospodarczej, które pojawiły się w drugiej połowie lat siedemdziesiątych. Odnosiły się one do drastycznego ograniczenia środków budżetowych przewidzianych na oświatę, co uniemożliwiało realizację przyjętych planów inwestycyjnych⁴⁹.

Dla kształtowania się zjawisk i procesów przekształceń sieci oświatowej po 1970 r. istotne znaczenie miało zlikwidowanie wielu małych szkół na wsi bądź ich przekształcenie w punkty filialne szkół. Stworzono również system gminnych szkół zbiorczych, którym podporządkowano wszystkie szkoły i inne placówki oświatowo-wychowawcze na obszarze danej gminy. Jednak największe znaczenie miało zakończenie okresu wyżu demograficznego, co spowodowało zmniejszenie liczby młodzieży w szkołach podstawowych. W przedziale lat 1971–1976 liczba uczniów zmniejszyła się o 0,9 mln. W tym samym czasie, liczba młodzieży uczęszczającej do liceów ogólnokształcących zwiększyła się o blisko 100 tys., a szkół zawodowych o 300 tys.

Analizując funkcjonowanie placówek kształcenia zawodowego w latach 1970–1976, odnieść się należy do faktu powoływania licznych, zbiorczych zakładów szkolnych. Łączyły one w ramach tej samej dyrekcji, kilka placówek

⁴⁶ B. Faron, *Rozwój oświaty...*, s. 11.

⁴⁷ Uchwała Sejmu...

⁴⁸ H. Górecka, *System szkolny w Polsce w latach 1973–1993. Szkolnictwo zawodowe, specjalne i wyższe*, Olsztyn 2005, s. 16.

⁴⁹ B. Faron, *Rozwój oświaty...*, s. 11.

działających jako szkoły zasadnicze i technika. Zaistniał zatem proces koncentracji organizacyjnej placówek szkolnictwa zawodowego⁵⁰.

Realizacja zaplanowanej reformy strukturalnej szkolnictwa napotykała na liczne trudności. Dochodziły głosy o konieczności modernizacji przyjętych założeń. Postulowano kontynuowanie reformy według zmodyfikowanego systemu edukacyjnego, przy założeniu, że wskaźnik budżetowy kwot przeznaczonych na oświatę wzrośnie z 3,5% do 8%, lub wycofanie się z reformy organizacyjno-programowej na rzecz przeobrażeń wyłącznie programowych⁵¹.

Przygotowana w 1979 r. przez B. Suchodolskiego ekspertyza oświatowa miała na celu ocenę realizacji wprowadzonej reformy ministerialnej, a w szczególności koncepcji szkoły 10-letniej jako podstawy organizacji systemu szkolnego. Pomimo zawartych w niej krytycznych uwag dopuszczała możliwość oparcia całego systemu szkolnego na założeniach z uchwały z 1973 r.⁵²

Do 1982 r.⁵³, a więc do czasu podjęcia decyzji o dalszych losach całego systemu oświatowego, system szkolnictwa zawodowego funkcjonował na mocy przepisów prawnych stanowiących przez Ministerstwo Oświaty i Wychowania⁵⁴.

---

⁵⁰ K. Podoski, *Przemiany sieci oświatowej w latach 1971–1975*, [w:] K. Podoski (red.), *Założenia sieci oświatowej zreformowanego systemu edukacji narodowej w Polsce*, Warszawa 1978, s. 21.

⁵¹ H. Górecka, *System szkolny...*, s. 18.

⁵² C. Kupisiewicz, *O reformach...*, s. 205.

⁵³ Dnia 26.01.1982 r. Sejm podjął uchwałę o wstrzymaniu realizacji reformy strukturalnej systemu edukacji narodowej, *Monitor Polski* 1982, nr 5, poz. 21, Uchwała Sejmu PRL z dnia 26 stycznia 1982 r.

⁵⁴ Dz.Urz. MOiW 1974, nr 4, poz. 23, m. in.: Zarządzenie MOiW z dnia 18 marca 1974 r. w sprawie planów i programów nauczania obowiązujących w szkołach zawodowych dla niepracujących i pracujących; Dz.Urz. MOiW 1974, nr 2, poz. 12, Zarządzenie MOiW z dnia 25 stycznia 1974 r. w sprawie zmian w nomenklaturze zawodów i specjalności, do których przygotowują szkoły zawodowe; Dz.Urz. MOiW 1975, nr 11, poz. 114, Zarządzenie MOiW z dnia 28 listopada 1975 r. w sprawie organizowania szkół przysposabiających do zawodu; Dz.Urz. MOiW 1976, nr 7, poz. 50, Zarządzenie MOiW z dnia 26 maja 1976 r. w sprawie zaopatrywania przedszkoli, liceów ogólnokształcących i szkół zawodowych w pomoce naukowe i sprzęt; Dz.Urz. MOiW 1976, nr 10, poz. 79, Zarządzenie MOiW z dnia 14 października 1976 r. w sprawie organizacji zasadniczych szkół zawodowych i zasadniczych szkół zawodowych przy zakładach; Dz.Urz. MOiW 1977, nr 3, poz. 20, Zarządzenie MOiW z dnia 25 stycznia 1977 r. w sprawie planów i programów nauczania obowiązujących w szkołach zawodowych dla młodzieży niepracującej i dla młodocianych pracowników raz w ośrodkach dokształcania zawodowego; Dz.Urz. MOiW 1977, nr 7, poz. 52, Zarządzenie MOiW z dnia 16 lipca 1977 r. w sprawie prowadzenia szkół zawodowych przez zakłady pracy oraz zasad otwierania, przekształcania i likwidacji szkół zawodowych; Dz.Urz. MOiW 1977, nr 2, poz. 16, Zarządzenie MOiW z dnia 16 lutego 1977 r. w sprawie zmian w nomenklaturze zawodów i specjalności, do których przygotowują szkoły zawodowe; Dz.Urz. MOiW 1979, nr 7, poz. 48, Zarządzenie MOiW z dnia 31 sierpnia 1979 r. zmieniające zarządzenie w sprawie planów i programów nauczania obowiązujących w szkołach zawodowych dla młodzieży niepracującej i dla młodocianych pracowników raz w ośrodkach dokształcania zawodowego; Dz.Urz. MOiW 1979, nr 2, poz. 9, Zarządzenie MOiW z dnia 29 grudnia 1979 r. w sprawie organizacji średnich szkół zawodowych (liceum zawodowego technikum zawodowego i liceum ekonomicznego, księgarskiego, medycznego oraz policealnego studium zawodowego).